

A rendszerváltást követően a Konvent kísérletet tett az egykori katolikus iskolák újbóli átvételére. Horváth István konventelnök 1990. november 16-án kelt levelében kérte az akkori polgármestertől, Hirschler Rezsőtől átadásukat. Az 1991/1992. tanévre a kurucdombot és a Jégverem utcait, a Petőfi térit pedig egy későbbi, lehetséges időpontban. A decemberi válaszlevélben a polgármester jó szándékáról és a megoldandó kérdésekről tudósította az elnököt.²² Végül a katolikus oktatás a Szent Orsolya rendi és a kurucdombi iskolákban valósult meg. Utóbbi önálló működése néhány év elteltével megszűnt,²³ a Jégverem utca továbbra is a Halász utcai Petőfi Sándor Általános Iskolánál maradt. 1996-ban a Halász utcai iskolában komoly átalakításokra, felújításra, fűtés-korszerűsítésre került sor, a tetőteret is beépítették.²⁴ Valószínűleg ennek, és a gyaníthatóan csökkenő gyermeklétszámnak köszönhetően ebben az évben szűnt meg a tanítás 109 év után a Jégverem utcában. Elhalt a gyermekzsivaj a Pflasteren, véget ért egy fejezet, ami a plébániai iskolától a Szent Mihályhoz címzett r. kat. elemi fiúiskoláig vezetett.

SZÉKELY ZOLTÁN

A soproni Katolikus
Egyházművészeti Gyűjtemény

Sopron középkori egyházművészetének monumentális emlékei Magyarországon ritka szerencsével vészelték át a történelem viharait: a 13–15. század között emelt templomok, kápolnák és út menti keresztek többsége – még ha átalakítva – ma is áll. A bőséges írott forrásoknak köszönhetően jól ismerjük a vallásos élet gazdagságát is, amelynek e szakrális építmények adták térbeli keretét. Am tárgyi emlékei szinte alig maradtak: az oltárok festményeikkel és szobraikkal, a liturgia méltóságát emelő drága ötvösművek és ruhák áldozatul estek a folyamatos háborúk és a reformáció pusztításainak. A katolikus újjászületés a 17. század második felében érte el a várost: a jezsuiták (1635), a domonkosok (1674) és az orsolyiták (1746) letelepedése nyomán új templomok épültek és a régieket is immáron a barokk jegyében korszerűsítették. Sopron ezzel a Dunántúl barokk művészetének egyik meghatározó központjává vált: az idegenből jött művészek mellett hamarosan megjelentek a helyi mesterek is, akik közül Dorffmaister István (1729–1797) és Schaller István (1708–1779) a 18. századi festészet fontos alakjaivá lettek.

A barokk kor egyházművészeti hagyatéka sem maradt ránk azonban sértetlenül. Először az 1780-as években a II. József-féle egyházpolitikai intézkedések tizedelték meg a műtárgyállományt: a feloszlott rendek ingóságait elérverezték, miként a betiltott kegyképkultuszhoz kapcsolódó votívtárgyakat is. Majd a 19. század második felében az ún. „stílszerű” felújítások okoztak nehezen

²² Bán – Kovács 2000, 142.

²³ Épülete azóta üresen áll.

²⁴ 100 éves 2004. 21.

felbecsülhető károkat, amelyek során az évszázados barokk berendezés alkotásait középkori minták nyomán készült vagy gyártott darabokkal váltották fel. A kommunista rezsim 1950-ben újólag feloszlatta a szerzetesrendeket: a kolostorok és zárdák műkincseinek megmentésében *Csatkai Endre* múzeumigazgató, Sopron művészetének kiváló kutatója szerzett elévülhetetlen érdemeket.

1970-ben merült fel az ötlet, hogy a múzeumi raktárakba került alkotásokból, kiegészítve azokat soproni és Sopron környéki templomok műkincseivel állandó egyházművészeti kiállítást lehetne létrehozni. A korra jellemző bürokratikus lassúság miatt a gyűjtemény csak több mint egy évtized múltán, 1983. november 4-én nyílt meg az orsolyiták egykori épületében. A kiállítást a soproni művészet kiváló kutatója, *Askercz Éva* művészettörténész rendezte, aki ekként fogalmazta meg koncepcióját: „Az emlékanyag természetéből következik az elrendezés alapelve is. A történeti rend helyett tematikus elrendezésre kellett törekednünk, hogy az időben és térben nagy szóródású, műfajban is nagyon megosztott tárgyegyüttest minél kedvezőbbben állíthassuk ki.” Eredetileg egyetlen termet töltöttek meg a műtárgyakkal, amely boltozatos lefedése, figurális zárókövei, csúcsíves vakárkádjai révén már az építészet eszközeivel is megidézte a szakrális tereket. A falakon döntően 17–18. századi képeket helyeztek el, amelyek a gyűjtemény legkvalitásosabb darabjait vonultatták fel, egyben bemutatva a korszak szentkultuszának sajátosságait is. A festmények egyaránt reprezentálták a barokk lelkiiséget meghatározó Mária-tiszteletet; a középkori eredetű szentek (Szent Katalin, Borbála) kultuszának továbbélését és az újabb, a katolikus megújuláshoz köthető szentek (Szalézi Szent Ferenc, a több képpel is szereplő Nepomuki Szent János) megjelenését. A képek sokrétű használatát, eltérő funkcióját a különböző műfajok – oltárkép, kegykép, halotti portré – jelzik. A látogató bepillantást nyerhetett a korszak stílárís sokszínűségébe is, a névtelen és nevesíthető mesterek (Leicher Félix, Martino Altomonte, Schaller István) változatos festői világába. Szent István és Imre falpillérek elé állított szobrai a szenttisztelet újabb, ezúttal nemzeti réteget villantották fel: kecsesen meghajló alakjaik Ev. Szent János és egy püspökszent monumentális és patetikus figuráit ellenpontozták, felvillantva a szobrászi formanyelv változását az érett barokktól a rokokóig. A műfaji változatosságot a Szent György templomból származó pompás húsvéti gyertyatartó és a Széchenyi-családhoz köthető Fekete Mária kegyzobor biztosította. A felvonultatott festmények és szobrok egykoron – többnyire – templomi oltárok részei voltak: ezeket a nagyszabású összművészeti alkotásokat a Szentháromság templomból származó szerényebb méretű oltár idézte meg.

A tematikus rend következő egységét a liturgikus felszerelések alkották. A szabadon álló vitrinek egyik csoportjába liturgikus öltözetek, míg a másik vitrinsorba ötvöstárgyak kerültek. Ez utóbbiak pazar pompájú, 36 darabból álló sora nemcsak a szertartások során használt tárgyak funkcionális sokféleségét

mutatta be – kehely, monstrancia, ereklyetartó, cibórium, pacifikálé, misekancsók és más hasonló tárgyak – hanem a későközépkortól a 19. századi historizmusig terjedő időszak stílus-fejlődésébe is bepillantást engedett. A kiállítási koncepció logikájából következően egy újabb vitrincsoportban a liturgia során használt szerkönyvek kerültek: a Soproni Levéltárból származó misekönyv-töredékek és barokk liturgikus könyvek, amelyeket a Katolikus Konvent működését reprezentáló iratokkal egészítettek ki.

A kiállításhoz többnyelvű vezető készült, kezdetben a látogatók kezébe adható gépelt változatban, majd 1985-ben a Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtár 221. köteteként nyomtatott füzet formában is megjelent.

A látogatók a Gyűjteménynek csupán egy részét láthatták a kiállításon: a bemutatott többszörösét meghaladó nagyságú anyag raktáron maradt. A helyhiány mellett ebben szerepet játszott a műtárgyak állapota, valamint gyakorta gyengébb kvalitása is.

A rendszerváltás után visszatért orsolyiták rendi életének és oktatói munkájának helyigénye miatt a Gyűjtemény 2009-ben új helyre, az egykori Katolikus Konvent épületébe költözött. A Várkerület 25. sz. alatti ház szintén a belvárosban található, így a kiállítóhely továbbra is könnyen elérhető a Sopronba látogató turisták számára. A helycsere után a Gyűjtemény – elhagyva a neogótikus zárdát – most már egy igazi barokk épületben lelt otthonra, amelyet mai formájában 1733–1735 között emeltek: a munkálatok emlékét két, az udvaron látható, kartusba foglalt felirat örökíti meg. A Várkerületre néző főhomlokzat a barokk polgári építészet elemeiből merít: az emeletet ión félpillérek tagolják, az ablakok kökereteit hullámos szemöldökpárkány illetve kagyló- és indadisz gazdagítja. Udvari homlokzatát a földszinten pillérekre, az emeleten oszlopokra lefutó árkádívek nyitják meg: a reneszánsz loggiák nyomán megszületett toszkán oszlopos tornác a Dunántúl – így Sopron – építészetében is hosszan továbbélő forma volt. Az emeletre vezető szűk külső lépcső fordulójában a Győztes Immaculátát – a Gonoszon diadalmaskodó Máriát a gyermek Jézussal – ábrázoló falképet láthatunk, amely 1752/1753-ban készülhetett. A festmény a barokk lelkiséget meghatározó erős Mária-kultusz emléke, amely nemcsak a Konvent hitét s jámborságát hirdette, hanem egyben a Szűzanyába vetett bizalom megnyilvánulása is: Tőle reméltek a ház lakói oltalmat s védelmet a legkülönbözőbb veszedelmek közepette.

A soproni Katolikus Konvent az országban egyedülálló intézmény, amelyet 1625-ben hozott létre Káldy Mihály plébános, akkor még Katholikus Status néven. Feladata az evangélikus többségű városban a katolikus hívek egybefogása, érdekeik képviselése s védelme volt, amelyhez a háttérrel a késő középkori eredetű Krisztus Testéről nevezett egyházi céh javadalmainak átvétele biztosította. A többi hat egyházi céh vagyonának – melyet addig az evangélikusok használtak –

visszaszámzárására 1700-ban került sor: ennek kapcsán átszervezték a Status működését is, amelyet ettől kezdve Katolikus Konventnek neveztek.

Az elkövetkező századokban a Konvent az egyháznak juttatott vagyon kezelése mellett védelmezte a soproni katolikusok jogait, valamint részt vett a hitélet szervezésében, iskolákat alapított s tartott fenn, a szegények javára jótékonykodott, illetve szerepet vállalt a templomok felszerelésében és díszítésében, nemkülönben a temetők működtetésében is. Sopron hitéletében betöltött kiemelkedő szerepét a kommunista hatalomátvétel után elveszítette – iskoláit, földjeit államosították –, és bár a rendszerváltást (1990) követően új lendületet kapott a Konvent tevékenysége, a megváltozott viszonyok közepette működése 2004-ben véglegesen megszűnt. Jogutódja a Szentlélekről és Szent Mihály főangyalról nevezett Várospalébania lett.

A Konvent épületének emeletén található két helyiségben került megrendezésre az új kiállítás, amely koncepciójában igyekezett megtartani az Askercz Éva által kialakított elveket. Ám az új helyen a termek száma ugyan megduplázódott, a kiállítás alapterülete azonban jelentős mértékben csökkent. Ez sajnos nem tette lehetővé új művek bevonását a kiállított tárgyak közé. Kivételt csupán a magánáhitatot szolgáló kisméretű apácamunkák és nyomtatott szentképek jelentenek, amelyek révén ez a korábban elhanyagolt terület is helyet kapott a kiállításban.

A soproni templomokból és kolostorokból összegyűjtött műkincsek elsősorban a barokk egyházművészet sokszínű világát és pompáját mutatják be. A kiállított monumentális festmények és szobrok Krisztus és Mária evangéliumi történetét, a szenteket és az angyalokat idézik meg. Valószínű, eleven alakjaik hajdan nagyszabású oltárokon álltak, így hozva le a templom terébe a mennyek világát s teremtve meg az égi és a földi egyház egységét. Az élénk gesztusok és mozgalmas jelenetek mindenki számára könnyen átélhető módon, az érzelmi azonosulás lehetőségét felkínálva beszélték el a szent történeteket. E festmények és szobrok egykor a közösségi vallásgyakorlást szolgálták, ugyanúgy, mint a szertartások alkalmával használt liturgikus öltözetek és ötvöstárgyak. A nemes anyagok – arany, ezüst, drágakövek, mélytűzű zománcok, fémfonalakkal hímzett tompa fényű bársonyok – nemcsak a mise méltóságát emelték, nemcsak az oltáriszentség iránti tiszteletet fejezték ki, hanem csillogásuk révén minden fény forrásához, Istenhez vezették a szemlélő lelkét.

Az első terem falain két 17. századi stációképet, és két 1766-ból való festményt láthatunk, amelyek Alexandriai Szent Katalint és Szent Borbálát ábrázolják. Témájánál fogva különleges alkotás az Ítélet napját bemutató 17. századi festmény: a haldokló lelkéért angyalok és ördögök küzdenek, mialatt egyszerre láthatjuk a Pokolban szenvedő bűnösöket illetve az ítélő Krisztusnál közbenjáró szenteket.

A terem közepén felállított tárlókban a Szent György templomban megőrződött miseruhákat láthatjuk, amelyek a 18. század második felében készültek. A selyembrokát és bársony alapra fémszállal gazdag virágmustrát hímeztek és arany paszománnyal szegélyezték. A második terembe vezető ajtó két oldalán a magyar barokk lelkiségben oly népszerű Szent István király és Szent Imre herceg szobrai állnak őrt. Kecses rokokó alakjuk éles ellentétben áll az ajtó tulsó felét keretező szentek monumentális hatású alakjaival a barokk művészet többszólamúságának szép példájaként.

A nagyterem falain elhelyezett festmények részben külföldi – az olaszos neve ellenére osztrák Martino Altomonte, F. I. Leicher –, részben hazai mesterek – Dorffmaister István – alkotásai. A közép-európai barokk festészet mozgalmas, erőteljes színvilágú hangját használják, amellyel nem csupán a hagyományos témákat (Golgota, Szent Család) szólaltatják meg, hanem az új barokk szenteket (Nepomuki Szent János, Xavéri Szent Ferenc) is bemutatják. A kor máriás lelkületét a lorettoi Mária kegyszobra és a Segítő Mária passauai kegyképének másolata idézi meg.

A templomok egykor volt gazdag berendezését villantják fel a Szent György templom remekbe faragott húsvéti gyertyatartója, az oltárok díszéül szolgáló lángoló urnák és az Esterházy-család címere, amely a hercegek mecénási szerepvállalásának állít emléket. Az ereklyékkel és fémszálas ékítményekből álló oltárdísz már a barokk egyházművészet egy újabb, kevésbé ismert dimenziójába vezet át. A kisméretű apácamunkák és szekrénykébe helyezett öltöztethető szobrok a barokk kor lelki életének másik oldalát tárva fel, az egyéni áhítat személyesebb s meghittebb világába kalauzolja el a látogatót.

Az árkádok alatt az egykori Konvent két hatalmas, neogótikus ízlésű, minden bizonnyal a Storno-család készítette szekrénye áll, amely iratok helyett immár a Gyűjtemény ötvöstárgyait őrizi. Ennek derékhada is a barokk fénykorából, a 18. századból való, de a Szent Mihály templom pompás késő gótikus pacifikáléja (1492) és néhány, a rákövetkező századból való kelyhe felvillantja a megelőző középkor világát is. Az aranyozott ezüstműből készült, domborított, vésett, esetleg zománcképekkel ékesített kelyhek a barokk ötvösség magas színvonalának és változatos technikai tudásának példái. A legreprezentatívabb darabok azonban a már méretükkel is tekintélyt parancsoló úrmutatók (monstranciák). Az ötvösművek nagyobb részt bécsi mesterek munkái, de a soproniak is képviseltetik magukat: különösen Gottlieb Kuhn pompás, későbarokk úrmutatója (1789) érdemli meg a kiemelés.

Az új kiállítás rendezésére *Horváth Imre* ker. esperes, városplébános mint a Gyűjtemény új gazdája a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága illetve a Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár munkatársait – *Kiss Tamást, Mészáros Vilmost, Perger Gyulát, Székely Zoltánt* – kérte fel. Az ünnepélyes

megnyitóra 2009. augusztus 28-án került sor, amelynek keretében a Gyűjteményt Pápai Lajos megyéspüspök áldotta meg.